
Dokumenty i materiały

Documents and Materials

Dokumente und Materiallien

Piotr Daszkiewicz

Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6631-100X>

Listy Oktawiusza Radoszkowskiego do Józefa Gałęzowskiego w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu – interesujący przyczynek do biografii carskiego generała i przyrodnika

W zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu przechowywana jest korespondencja Józefa Gałęzowskiego (1834–1916), członka Rządu Narodowego w powstaniu styczniowym, działacza emigracyjnego, prezesa Muzeum Polskiego w Rapperswillu. Wśród listów znajdują się dwa wysłane przez Oktawiusza Radoszkowskiego (1820–1895), carskiego generała i wybitnego entomologa, światowej sławy specjalisty od błonkówek. Postać Radoszkowskiego doczekała się już wielu opracowań biograficznych, z których najpełniejszy szkic opublikowano w 1973 r.¹ Wśród nich należy także zwrócić uwagę na broszurę autorstwa Franciszka Chłapowskiego², który nie tylko znał Radoszkowskiego, ale – pragnąc rozbudować dział przyrodniczy muzeum Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk – zakupił zbiory tego entomologa. Od tego czasu kilkakrotnie podawano informacje na temat życia i pracy Radoszkowskiego, zwłaszcza przy okazji prac nad zgromadzonymi kolekcjami entomologicznymi oraz gatunkami opisanymi przez przyrodnika. Do dzisiaj stanowią one bardzo ważny dla zoologii, a zwłaszcza dla systematyki, materiał badawczy³.

¹ Zob. M. Dylewska i in., *Oktawiusz Wincenty Bourmeister-Radoszkowski (1820–1895)*, „Memorabilia Zoologica” 1973, t. 25.

² T. Chłapowski, *Życie i zbiory ś. p. generała Oktawiusza Radoszkowskiego*, „Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1900, s. 1–23.

³ Zob. np. P. Rosa, A.V. Antropov, Z.F. Xu, *A catalogue of the Chrysidae (Insecta, Hymenoptera) types deposited in the Zoological Museum, Moscow Lomonosov State University, Russia*, „Zootaxa” 2015, nr 3990, s. 1–31; P. Rosa, B. Wiśniowski, Z.F. Xu, *Annotated type catalogue of the Chrysidae (Insecta, Hymenoptera) deposited in the collection of Radoszkowski in the Polish Academy of Sciences, Krakow*, „ZooKeys” 2015, nr 486, s. 1–100.

Mimo wielokrotnie publikowanego życiorysu Radoszkowskiego jego korespondencja i kontakty z Józefem Gałęzowskim pozostają nieznane. Nie wiadomo, kiedy poznali się, a być może nastąpiło to jeszcze w okresie petersburskim. Obaj przecież ukończyli tam szkoły wojskowe (Gałęzowski – Akademię Wojenną, a Radoszkowski – Akademię Artylerii) i pracowali w szkolnictwie wojskowym. W powstaniu styczniowym ich losy potoczyły się jednak zupełnie odmiennie. Gałęzowski stał się jedną z najważniejszych postaci powstania, a następnie emigracji. Radoszkowski natomiast kontynuował karierę w carskiej armii, osiągając stopień generała. Należy przypomnieć, że mimo wyboru pozostania w carskiej armii Radoszkowski zachowywał się bardzo przyzwoicie i darzył przyjaźnią polskich przyrodników. W jego mieszkaniu w Petersburgu zatrzymywał się i gromadził zbiory Benedykt Dybowski⁴. Z korespondencji Władysława Taczanowskiego, wysłanej z Francji w 1866 r., czyli poza zasięgiem rosyjskiej inwigilacji, z przebywającym w Gujanie Francuskiej Konstantym Jelskim wynika, że to właśnie Radoszkowski sprawdzał, co carska policja wiedziała o działalności Jelskiego w przygotowaniach do powstania i na ile jego ewentualny przyjazd do kraju byłby niebezpieczny. Taczanowski określał Radoszkowskiego jako „przyzwoitego człowieka, choć żandarma”⁵. Autorzy najobszerniejszej biografii wspominają, pozostającego w kontakcie z Ludwikiem Mierosławskim, żyjącego na emigracji brata uczonego: „Nie znaleziono śladów kontaktów Oktawiusza z bratem Augustem, być może jednak, iż jego losy wpłynęły na późniejszą ostrożną postawę polityczną przyszłego generała”⁶. Korespondencja z Józefem Gałęzowskim pokazuje, że Radoszkowski nie unikał i nie obawiał się kontaktów z polską emigracją polityczną, nawet z tak bardzo „skompromitowanym” w oczach carskiej administracji członkiem Rządu Narodowego.

Listy datowane są na 5 listopada 1886 r. i 19 października 1887 r. Pochodzą zatem z ostatniego, „warszawskiego” okresu życia generała-uczonego, który po przejściu na emeryturę, osiadł w tym mieście w 1779 r. Jako przyrodnik-entomolog osiągnął wówczas szczyt sławy, ciesząc się uznaniem specjalistów w całej Europie. W Warszawie oddawał się ponadto aktywnej działalności społecznej⁷. Co możemy powiedzieć o tej nieznannej dotychczas korespondencji? Należy zauważyć, że listy są napisane bardzo złą polszczyzną. Nie jest to dziwne, Radoszkowski przez dziesięciolecia żył w otoczeniu rosyjskojęzycznym, a swoje prace naukowe publikował głównie po francusku. Błędy w języku polskim były już wiele lat wcześniej jedną z przyczyn odrzucenia przez redakcję „Biblioteki Warszawskiej” listu-odezwy Radoszkowskiego do polskich przyrodników o powsta-

⁴ M. Dylewska i in., op. cit.

⁵ P. Daszkiewicz, *L'expédition zoologique polonaise en Algérie d'après la correspondance de Władysław Taczanowski à Konstanty Jelski*, „Organon” 2009, nr 41, s. 109–120.

⁶ M. Dylewska i in., op. cit.

⁷ Zob. T. Chłapowski, op. cit.

niu Rosyjskiego Towarzystwa Entomologicznego, zachęcającej do brania udziału w jego pracach⁸.

Z pierwszego listu wynika, że jego autor od lat znał także brata Józefa Gałęzowskiego – Ksawerego, wybitnego emigracyjnego lekarza okulistę. Radoszkowski ożenił się w wieku 56 lat z Francuzką, Leontyną Dugast, pracującą w Rosji w charakterze bony. Dziękuje on Gałęzowskiemu za gościnność i życzliwość okazaną jego żonie w trakcie jej wizyty w Paryżu. Te fragmenty listu wskazują na dużą zażyłość korespondentów. Radoszkowski bywał w stolicy Francji, badając błonkówki Narodowego Muzeum Historii Naturalnej. Był zaprzyjaźniony z wieloma francuskimi entomologami i należał do Francuskiego Towarzystwa Entomologicznego, jednak w sprawie paryskiej wizyty jego żony zwracał się właśnie do Józefa Gałęzowskiego. O swojej pracy naukowej Radoszkowski informował:

Ponieważ wiem iż moje istnienie nie jest Panom obcem; więc posyłam przez Pana dla znanieitego Pana Xawerego kilka z mych ostatnic prac, po części i anatomicznych, prace te w kole uczonych uważane są za prace poważne.

Na tym polu polu publikowanych było ich publikowanych przeszło trzydzieści; rezultatem tych prac było to; iż mojem nazwiskiem Niemcy, Włosi i Francuzi razy ze dwudzieści ochrzczili różne gatunki ptaków, raków, pajaków, owadów, tyle razy żadnego znanych ziomków [dopisane nad tekstem: nazwisko] powołanym nie było.

Pisząc o pracach z dziedziny anatomii, miał oczywiście na myśli anatomię owadów. W tej dziedzinie był wybitnym pionierem, gdyż jako jeden z pierwszych zastosował w systematyce badania narządów kopulacyjnych owadów. Metoda zrewolucjonizowała identyfikację i systematykę owadów. Także pisząc o dedykowanych mu gatunkach, Radoszkowski nie przesadzał i niewątpliwie był tym polskim zoologiem, któremu zadedykowano ich najwięcej.

Pozostałe informacje zawarte w korespondencji mają charakter anegdotyczny. Zapytania o radę w sprawie inwestycji w akcje kanału panamskiego zdają się świadczyć o bardzo dobrej sytuacji materialnej Radoszkowskiego. Nie ma w tym nic dziwnego zważywszy, że generalską emereturę powiększały niewątpliwie dochody z majątku ziemskiego. Nie znamy odpowiedzi Gałęzowskiego na to zapytanie. Nie wiadomo także, czy Radoszkowski zakupił wspomniane akcje. Wiadomo, że sprawa finansowania Kanału Panamskiego zakończył się wielkim skandalem, a 85 000 akcjonariuszy utraciło swoje oszczędności w 1889 r. w momencie sądowej likwidacji spółki.

Z dzisiejszego punktu widzenia zapytanie z drugiego listu o leczenie prądem „kobietych wąsików” jest dość zabawne, choć niewątpliwie odzwierciedla pewien etap historii dziewiętnastowiecznej medycyny.

⁸ M. Dylewska i in., op. cit.

Przechowywane w Bibliotece Polskiej w Paryżu listy Oktawiusza Radoszkowskiego do Józefa Gałęzowskiego są interesującym dla historii nauki dokumentem. Stanowią nieznany element biografii tego wybitnego entomologa. Pozwalają także na lepsze poznanie i zrozumienie zawiłych przecież relacji między Polakami, kontynuującymi po 1863 r. karierę w carskiej armii, a tymi oficerami, którzy wybrali najpierw powstańczy, a następnie emigracyjny los. Jakże inaczej potoczyły się losy Radoszkowskiego, carskiego generała, i Gałęzowskiego, powstańca, emigranta i ważnego działacza sprawy polskiej we Francji i w Szwajcarii. Różnica losów nie zniszczyła ich znajomości. Listy i kontakty pokazują również, że Radoszkowski nie obawiał się konsekwencji kontaktów ze skompromitowanymi w oczach rosyjskiej administracji polskimi patriotami, nawet tymi bardzo aktywnymi. Tematy korespondencji, oprócz naukowego dorobku Radoszkowskiego, takie jak wizyta żony, poszukiwanie lekarza czy wartość akcji panamskich, pokazują również codzienne sprawy postaci, które znamy z działalności naukowej i politycznej. Listy zasługują niewątpliwie na przypomnienie.

Podziękowania

Autor dziękuje Panu prof. Januszowi Pezdzie za przekazanie kopii listów Oktawiusza Radoszkowskiego.

ZAŁĄCZNIKI

5 listopada 1886

Warszawa
Leszno 15

Szanowny Panie
Józefie !

Przyjmij moje najszczerze wraz z Szanowną Małżonką podziękowania za gościnność i drugie względy okazane mej żonie; od której pozostała wiadomość o Pańskiej rodzinie, o Panu Xawerym wielką mi wyraziła mi przyjemność, bo pan pamięta staryi druch także nowych dwóch.

Ponieważ wiem iż moje istnienie nie jest Panom obcem; więc posyłam przez Pana dla znamienitego Pana Xawerego kilka z mych ostatnic prac, po części i anatomicznych, prace te w kole uczonych uważane są za prace poważne.

Na tym polu polu publikowanych było ich publikowanych przeszło trzydzieści; rezultatem tych prac było to; iż mojem nazwiskiem Niemcy, Włosi i Francuzi razy ze

dwudzieści ochrzcili różne gatunki ptaków, raków, pajaków, owadów, tyle razy żadnego znanych ziomek [dopisane nad tekstem: nazwisko] powołanym nie było.

Między różnymi wiadomościami ze swojego pobytu w Paryżu żona mi zakomunikowała, iż Pan Józef chwalił bardzo akcje Panama jako korzystne i mające przyszłość. Będę go więc upraszać o oświecenie mnie w tym względzie

1°) Która z tych akcyi, czy 6%, 5%, 3% jest najlepszą?

2°) Wiele można mieć na kupioną akcję procentu? Bo jeśli weźmiemy 1000 fr akcyi 6% ws wedle jej kursu 462 fr to ona by dała 27%- byłoby to bardzo korzystne.

3°) Więc czy warto ich kupić i jaką? Bo bym miał wolnych 8000 fr na te umieszczenie.

Moy adres Ulica Leszno 15.

Proszę złożyć me uszanowani” Szanownej Małżonce i Córeczce. Łączę wyrazy prawdziwego szacunku i przyjaźni.

O. Radoszkowski

19 października 1887

Warszawa
Leszno 15

Szanowny Panie

Józefie!

Mam do niego bardzo oryginalną prośbę.-

Jedna z moich znajomych dam, którą bardzo poważam mająca lat około 40:- ma małe wąsiki ktore z czasem mogą urość-więcey. – Jako do człowieka mającego reputację uczonego, zwróciła się do mnie z zapytaniem, czy przeciw tego niszczących niema jakich chemicznych środków.-

Jak raz w N 274 ad. 1 octobre o. B . Figaro wyczytałem; iż Dr Giffard 38 Boulevard des Cappucins odkrył clinique medico chirurgical w której między innemi chorobami, on fait destruction presque instantané des poils exubérantes qui défigurent les femmes d’un certain âge.-

Ja myślę iż tu idzie o zmniejszenie wąsików.

Chciałbym od całego serca poomódz mey znajomey.

Proszę więc Szanownego Pana Józefa przekonać sięczy idzie istotnie chirurgia électrique doszła do takiego progresu, czy li jest to prosto francuska blaga,- i Pan Xawery może w tym względzie dać objaśnienie.

Proszę złożyć me ukłony Bratu Szanowney Małżonce i córeczce która pewnie już jest dorosłą panną.

Łączę wyrazy powagi, szacunku i przyjaźni.

O. Radoszkowski

Bibliografia

- Chłapowski T., *Życie i zbiory ś. p. generała Oktawiusza Radoszkowskiego*, „Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1900.
- Daszkiewicz P., *L'expédition zoologique polonaise en Algérie d'après la correspondance de Władysław Taczanowski à Konstanty Jelski*, „Organon ” 2009, nr 41.
- Dylewska M. i in., *Oktawiusz Wincenty Bourmeister-Radoszkowski (1820–1895)*, „Memorabilia Zoologica” 1973, t. 25.
- Rosa P., Antropov A.V., Xu Z.F., *A catalogue of the Chrysididae (Insecta, Hymenoptera) types deposited in the Zoological Museum, Moscow Lomonosov State University, Russia*, „Zootaxa ” 2015, nr 3990.
- Rosa P., Wiśniowski B., Xu Z.F., *Annotated type catalogue of the Chrysididae (Insecta, Hymenoptera) deposited in the collection of Radoszkowski in the Polish Academy of Sciences, Krakow*, „ZooKeys” 2015, nr 486.

Oktawiusz Radoszkowski's letters to Józef Gałęzowski in the collection of the Polish Library in Paris – rare insights into the life and work of the Polish entomologist and general of the Imperial Russian Army

Summary: The article analyzes two letters penned by Oktawiusz Radoszkowski, a prominent entomologist and general of the Imperial Russian Army, to Józef Gałęzowski, an émigré activist in Paris and president of the Polish Museum in Rapperswil. The letters are kept in the Polish Library in Paris, and they provide valuable and novel insights into Radoszkowski's life and work. In addition to his scientific accomplishments, the entomologist writes about trivial matters that may be of interest to the addressee, including his wife's visit to Paris, the price of Panama Canal stock, and his attempts to find a physician using the novel electrotherapy method. The letters are undoubtedly a valuable source of information about daily life in the 19th century.

Keywords: Oktawiusz Radoszkowski, Józef Gałęzowski, correspondence, collection of the Polish Library in Paris, history of entomology.

Briefe von Oktawiusz Radoszkowski an Józef Gałęzowski in der Sammlung der Polnischen Bibliothek in Paris – ein interessanter Beitrag zur Biographie des zaristischen Generals und Naturforschers

Zusammenfassung: Der Artikel präsentiert zwei Briefe von Oktawiusz Radoszkowski, einem General des zaristischen Russlands und herausragenden Entomologen, an Józef Gałęzowski, einen Emigrantenaktivisten in Paris und Präsidenten des Polnischen Museums in Rapperswill. Die Briefe werden in der Polnischen Bibliothek in Paris aufbewahrt. Sie sind ein wertvoller biografischer Beitrag zu Radoszkowski, der bisher nicht bekannt war. Neben der Darstellung der wissenschaftlichen Leistungen enthalten sie anekdotische Informationen über triviale Angelegenheiten, die für den Adressaten von Interesse sind, wie z. B. der Besuch seiner Frau in Paris, der Wert der Panama-Kanal-Aktien, die Suche nach einem Arzt, der die damals neue Methode der Elektrotherapie anwandte. Es handelt sich zweifellos um ein wertvolles Dokument der Epoche und des Alltags.

Schlüsselwörter: Oktawiusz Radoszkowski, Józef Gałęzowski, Briefwechsel, Sammlungen der Polnischen Bibliothek in Paris, Geschichte der Entomologie

Listy Oktawiusza Radoszkowskiego do Józefa Gałęzowskiego w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu – interesujący przyczynek do biografii carskiego generała i przyrodnika

Streszczenie: W artykule przedstawiono dwa listy Oktawiusza Radoszkowskiego, carskiego generała i wybitnego entomologa, do Józefa Gałęzowskiego, działacza emigracyjnego w Paryżu i prezesa Muzeum Polskiego w Rapperswillu. Listy są przechowywane w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Stanowią nieznany dotychczas cenny przyczynek biograficzny Radoszkowskiego. Oprócz przedstawienia dorobku naukowego zawierają anegdotyczne informacje o sprawach banalnych interesujących adresata, jak wizyta jego żony w Paryżu, wartość akcji Kanału Panamskiego, poszukiwanie lekarza stosującego nową wówczas metodę elektroterapii. Są one niewątpliwie cennymi dokumentami epoki i codziennych spraw.

Słowa kluczowe: Oktawiusz Radoszkowski, Józef Gałęzowski, korespondencja, zbiory Biblioteki Polskiej w Paryżu, historia entomologii

